

รูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบพุทธวิธีของคณาจารย์คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม*

INSTRUCTIONAL MODEL BASED ON BUDDHIST WAY OF THE FACULTY MEMBERS
IN THE FACULTY OF EDUCATION, MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA
UNIVERSITY NAKHON PHANOM BUDDHIST COLLEGE

พระครูสิริเจตยานุกิจ

Phrakhru Sirijetiyanut

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Phanom Buddhist College, Thailand.

E-mail: Wannachai2008@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อศึกษาสภาพ เปรียบเทียบ และเสนอรูปแบบการจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์สายครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การวิจัยนี้เป็นแบบผสมผสานระหว่างเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ อาจารย์ประจำและอาจารย์บรรยายพิเศษ คณะครุศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์นครพนม ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2557 จำนวน 15 รูป/คน และนิสิตคณะครุศาสตร์ สาขาวิชาสังคมศึกษาและการสอนภาษาอังกฤษ ชั้นปีที่ 1-4 จำนวน 100 รูป/คน เครื่องมือในการศึกษาคือแบบสอบถามสัมภาษณ์ และแบบสอบถามการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการสอนตามแบบพุทธวิธีในด้านการเตรียมการสอน การจัดการเรียนการสอน การใช้สื่อ และการประเมินผลการเรียนที่ไม่ได้ดำเนินการตามรูปแบบพุทธวิธี ด้านการปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน (ร้อยละ 7) การเตรียมแหล่งเรียนรู้ สื่อประกอบการเรียนรู้ (ร้อยละ 4) การประเมินผลเชิงจริยธรรม (ร้อยละ 3) และการใช้สื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัย (ร้อยละ 2) เมื่อเปรียบเทียบวิธีการสอนตามแบบพุทธวิธีตามคุณลักษณะส่วนบุคคล พบว่า ด้านการใช้สื่อการเรียนการสอน จะมีความแตกต่างกันตามอายุและประสบการณ์การทำงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แตกต่างในกลุ่มที่มีประสบการณ์ตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไปกับมีประสบการณ์ 1-5 ปี และ 6-10 ปี และด้านการจัดการเรียนการสอนมีความแตกต่างกันตามตำแหน่ง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ผู้วิจัยเสนอว่า รูปแบบการจัดการ

---

* Received: 8 May 2022; Revised: 29 June 2022; Accepted: 29 June 2022

เรียนการสอนที่เป็นแบบพุทธวิธีธรรมิ ได้แก่ รูปแบบการสอนตามหลักอริยสัจ 4 รูปแบบการสอนตามหลักอิทธิบาท 4 รูปแบบการสอนตามหลักโยนิโส เป็นต้น

คำสำคัญ: การจัดการเรียนการสอน, พุทธวิธี, วิทยาลัยสงฆ์นครพนม

Abstract

The objectives of this research were to study the condition, compare, and propose instructional pattern of the lecturers from Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nakhon Phanom Buddhist College. This research was Mixed Method Research based on the Quantitative Research and Qualitative Research. The key informants were full-time lecturers and special lecturers in the second semester of the academic year 2014, altogether 15 persons and students enrolled in Faculty of Education altogether 100 persons from Department of Social Studies and Department of Teaching English. The tools used in data collection were interview and questionnaire.

The results showed that instructional patterns based on Buddhist way were not carried out according to the Buddhist methods; aspect of adapting content to meet the needs of learners (7%), preparation of learning resources and materials (4%), ethical assessment (3%), and the use of cutting-edge technology (2%). While comparing the instructional patterns according to the Buddhist way with personal characteristics, the showed that in the aspect of usage of instructional media – it was statistically significant at level of 0.05 according to the age and work experience and working experience of more than 20 years and working experiences of 1-5 years and 6-10 years. Furthermore, in the aspect of teaching and learning management, it was statistically significant at level of 0.05 according to the working positions. In the aspect of preparation of learning resources in accordance with learners' need, samples had 7% of satisfaction. As for the aspect of preparing learning sources and learning materials, samples had 4% of satisfaction. Lastly, for the aspect of ethical evaluation and use of modern technology media, samples had 3% and 2% of satisfaction respectively. While comparing the teaching with the Buddhist method, the use of instructional media was different

according to age and work experience with a significant difference at the 0.05 level - between the age group of 60 years and 40 years and 41-50 years. Furthermore, in the aspect of teaching and learning management, the work position was statistically different at the level of 0.05. The researcher suggested that the instructional model based on Buddhist method should consist of the teaching model according to the 4 Noble Truths, Iddhipada 4 (4 Foundations for Accomplishment), Yonisomanasikara, etc.

Keywords: learning and teaching management, Buddhist Way, Nakhon Phanom Buddhist College

บทนำ

ปัจจุบันการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ นับเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศ ดังจะเห็นได้ว่าประเทศต่าง ๆ ในทุกภูมิภาคของโลก ไม่ว่าจะเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วหรือกำลังพัฒนา ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อมุ่งสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขและการเพิ่มผลผลิต สำหรับประเทศไทยการก้าวเข้าสู่สังคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายสำคัญร่วมกันในการยกระดับการแข่งขันของภูมิภาค การร่วมแบ่งปันทรัพยากรทางการศึกษาระหว่างกัน นำไปสู่การส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม กลไกที่สำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนากำลังคนสู่มาตรฐานสากล คือ การนำแนวทางการเชื่อมโยงผลลัพธ์การเรียนรู้ของระดับคุณวุฒิการศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานการเรียนรู้แต่ละระดับ แต่ละประเภทการศึกษาที่จำแนกตามสาขาวิชาหรือวิชาชีพ กับระดับสมรรถนะในการปฏิบัติงานที่ผ่านการทดสอบวัดและประเมินผล และการเทียบโอนตามระดับคุณวุฒิ ซึ่งส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้คนไทยได้มีความรู้ ความสามารถตรงตามความต้องการของตลาดแรงงาน ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2553)

จากประสบการณ์การพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ชี้ให้เห็นว่า ประเทศไทยต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งระดับโลกและในประเทศ ที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศ การคำนึงถึงภัยคุกคามและจุดแข็งที่ใช้ผลักดันการพัฒนาให้ก้าวหน้า รวมทั้งแก้จุดอ่อนที่มีอยู่ไม่ให้เป็นอุปสรรคในการดำเนินงาน จึงจำเป็นต้องมีการประเมินเพื่อพัฒนาศักยภาพเพื่อเตรียมความพร้อมให้แก่คน สังคม และระบบเศรษฐกิจ ให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม สามารถพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าต่อไป เพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทย ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาแบบยั่งยืน จึงมิใช่การพัฒนาที่ให้ความสำคัญเฉพาะการพัฒนาในด้านใดด้านหนึ่งเป็นการเฉพาะ จำเป็นต้องมีการ

พัฒนาที่เรียกว่าแบบบูรณาการ ซึ่งเน้นการพัฒนาตัวคน สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และธรรมชาติให้มีการผสมผสานกัน สังคมไทยควรเป็นสังคมแห่งปัญญาและการเรียนรู้ โดยการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันในสังคมว่า ชีวิตที่มีความสุข คือ ชีวิตที่มีการเรียนรู้ตามสาระสำคัญของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ดังนั้น การจัดการศึกษาจึงต้องมีความหลากหลายรูปแบบที่ทำให้ผู้เรียนมีส่วนได้พัฒนาการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น โดยจะต้องพัฒนาให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น รวมทั้งต้องกล้าคิด กล้าทำ และกล้าตัดสินใจ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข เพื่อให้เกิดผลตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ ฉะนั้น ครูจำเป็นต้องมีศักยภาพในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ บทบาทของครูจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพราะว่าครูเป็นปัจจัยสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน รวมทั้งเนื้อหาสาระ กิจกรรมที่จัดต้องให้สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัดของผู้เรียน การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง จึงเป็นการผสมผสานสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการแสวงหาความรู้ ขณะเดียวกันการศึกษาในปัจจุบันมีการแข่งขันกันมากขึ้น ทั้งในเชิงคุณภาพของการจัดการศึกษาและคุณภาพของบัณฑิตในระดับอุดมศึกษาทั้งในและนอกประเทศ จึงทำให้ประเทศไทยจำเป็นต้องเร่งผลิตกำลังคนที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาเพิ่มขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554)

สถาบันอุดมศึกษาจึงเปรียบเสมือนเป็นบ่้าหลอมที่สำคัญของการผลิตบัณฑิต ถ้าหากบ่้าหลอมมีคุณภาพดี ได้มาตรฐาน มีกระบวนการผลิตที่ดีแล้ว ย่อมได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ ในทางกลับกัน ถ้าหากบ่้าหลอมด้อยคุณภาพ บัณฑิตที่ผลิตออกสู่สังคมก็น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง เพื่อให้สถาบันต่าง ๆ มีการบริหาร การศึกษาอย่างมีคุณภาพและประสิทธิภาพ จำเป็นที่จะต้องมีระบบการบริหารจัดการที่ดี มีการประกันคุณภาพการศึกษาที่ได้มาตรฐาน อันจะนำไปสู่ความมีคุณภาพและประสิทธิภาพของบัณฑิตต่อไป (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2546)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาสำหรับพระภิกษุ สามเณร และฆราวาส ที่มุ่งมั่นในการจัดการศึกษา พระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม พร้อมผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้ที่มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ ใฝ่คิด เป็นผู้นำจิตใจและปัญญา มีโลกทัศน์กว้างไกล มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนาและพัฒนาสังคม พร้อมส่งเสริมกิจกรรมความร่วมมือทางด้านวิชาการกับสถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่นและในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ตลอดถึงการขยายการศึกษา เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 ปัจจุบันวิทยาลัยสงฆ์นครพนม ได้จัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี หลักสูตร 4 ปี และหลักสูตร 5 ปี จำนวน 6 สาขาวิชา และหลักสูตร

ประกาศนียบัตร 1 ปี จำนวน 1 หลักสูตร โดยคณะครุศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์นครพนม ได้จัดการเรียนการสอนมาแล้ว 18 ปี มีนิสิตที่จบการศึกษาทั้งหมด 13 รุ่น จากจำนวนบัณฑิตที่ผลิตออกสู่สังคม ถ้าพิจารณาในแง่ปริมาณแล้ว ถือว่าหลักสูตรของคณะครุศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์นครพนม ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง แต่การผลิตบัณฑิตจะพิจารณาเฉพาะองค์ประกอบทางด้านปริมาณอย่างเดียวไม่ได้ จะต้องพิจารณาองค์ประกอบทางด้านคุณภาพของบัณฑิตที่ผลิตได้ด้วย (วิทยาลัยสงฆ์นครพนม, 2556)

ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์ ควรมีการประเมิน ตรวจสอบ มีการศึกษากระบวนการจัดการเรียนการสอน ซึ่งแหล่งข้อมูลในการประเมิน ตรวจสอบกระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้นมีอยู่มากมาย เช่น ผู้บริหาร อาจารย์ เพื่อนร่วมงาน หรือนิสิต จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะทำการศึกษาระบบการจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์คณะครุศาสตร์ จะทำให้ทราบว่ากระบวนการจัดการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษามีคุณภาพหรือไม่เพียงไรนั้น ต้องอาศัยข้อมูลจากผู้บริหาร อาจารย์ และนิสิตด้วย ซึ่งผลของการวิจัยในครั้งนี้ จะทำให้ทราบถึงกระบวนการจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม ว่าเหมาะสมเพียงใด ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหาร และอาจารย์ในการพัฒนาและปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนการสอนอันจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของบัณฑิตให้มีคุณภาพ และมีความเป็นเลิศทางวิชาการต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์สายครุศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามพุทธวิธีการสอน
2. เพื่อเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์สายครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามพุทธวิธีการสอนตามปัจจัยส่วนบุคคล
3. เพื่อเสนอรูปแบบการเรียนการสอนของคณาจารย์สายครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

พื้นที่การวิจัย

พื้นที่วิจัยมีขอบเขต คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร

คณาจารย์คณะครุศาสตร์ สาขาวิชาสังคมศึกษาและการสอนภาษาอังกฤษ วิทยาลัยสงฆ์นครพนม และนิสิตคณะครุศาสตร์ ชั้นปีที่ 1–5 ปีการศึกษา 2557 จำนวนทั้งสิ้น 150 คน

2. กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง คือ คณาจารย์คณะครุศาสตร์ สาขาวิชาสังคมศึกษาและการสอนภาษาอังกฤษ วิทยาลัยสงฆ์นครพนม และนิสิตชั้นปีที่ 1– 5 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2557 จำนวน 100 คน ได้มาโดยการสุ่มอย่างง่าย

3. ผู้ให้ข้อมูลหลัก คณาจารย์คณะครุศาสตร์ สาขาวิชาสังคมศึกษาและการสอนภาษาอังกฤษ วิทยาลัยสงฆ์นครพนม จำนวน 9 รูป/คน และคณาจารย์ประจำตามหลักสูตรครุศาสตร์ วิทยาเขตหนองคาย จำนวน 6 คน รวมทั้งหมด 15 รูป/คน

เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยผสมผสานระหว่างเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่มีมาตรวัด 5 ระดับ สภาพรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวพุทธวิธี ของคณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีการศึกษา 2557 คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 สภาพรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวพุทธวิธี

ผู้วิจัยมีลำดับขั้นตอนการสร้างแบบสอบถาม ดังนี้

1.1 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร สภาพรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวพุทธวิธี ของคณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และต่างประเทศ

1.2 ผู้วิจัยได้ออกแบบสอบถาม

1.2.1 ตอนที่ 1 สอบถามข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 5 ด้าน คือ เพศ อายุ วุฒิทางการศึกษา ประสบการณ์และตำแหน่งหน้าที่

1.2.2 ตอนที่ 2 รูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวพุทธวิธีของผู้ตอบแบบสอบถาม ตามนิยามปฏิบัติการ คือ ดำเนินการจัดการเรียนการสอน หรือการเรียนการสอนตามรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวพุทธวิธี กิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวพุทธวิธี

ของคณาจารย์ มีจำนวน 49 ข้อคำถาม เป็นแบบวัดตามมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับจากระดับความคิดเห็นที่เห็นด้วยมากที่สุดถึงระดับความคิดเห็นที่เห็นด้วยน้อยที่สุด (สรชัย พิศาลบุตร, 2553) เกณฑ์การให้คะแนนแบบสอบถามมีดังนี้

คะแนน 5	หมายถึง	เห็นด้วยมากที่สุด
คะแนน 4	หมายถึง	เห็นด้วยมาก
คะแนน 3	หมายถึง	เห็นด้วยปานกลาง
คะแนน 2	หมายถึง	เห็นด้วยน้อย
คะแนน 1	หมายถึง	เห็นด้วยน้อยที่สุด

การแปลความหมายของคะแนน เมื่อตรวจสอบค่าน้ำหนักคะแนนของแบบสอบถามจากผู้ตอบแบบสอบถามแล้วหาค่าเฉลี่ยเพื่อนำไปเทียบกับเกณฑ์คะแนนดังนี้ (สรชัย พิศาลบุตร, 2553)

5.00 – 4.21	หมายถึง	มีภาวะผู้นำในระดับมากที่สุด
4.20 – 3.41	หมายถึง	มีภาวะผู้นำในระดับมาก
3.40 – 2.61	หมายถึง	มีภาวะผู้นำในระดับปานกลาง
2.60 – 1.81	หมายถึง	มีภาวะผู้นำในระดับน้อย
0.00 – 1.80	หมายถึง	มีภาวะผู้นำในระดับที่ต่ำที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป เพื่อหาค่ามาตรฐานสถิติ ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการเปรียบเทียบความแตกต่างของสภาพรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวพุทธวิธี ด้วยการวิเคราะห์แบบ One-way ANOVA สำหรับเครื่องแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ด้วยการตีความและพรรณนา (ล้วน สายยศและอังคณา สายยศ, 2553 : 95)

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาแบบการจัดการเรียนการสอนแบบพุทธวิธีของคณาจารย์คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม โดยได้ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1) ผลการศึกษาศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์สายครุศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามพุทธวิธีการสอน พบว่า

การเตรียมการสอน มีสภาพการดำเนินการในด้านการวิเคราะห์หลักสูตร (47.00) ไม่ดำเนินการ (0.00) เตรียมแหล่งเรียนรู้ เอกสาร สื่อประกอบการเรียนรู้ (44.00) ไม่ดำเนินการ (7.00) ปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน (43.00) ไม่ดำเนินการ (4.00) มีข้อมูลผู้เรียนที่จะนำไปเป็นพื้นฐานในการจัดการเรียนรู้ (41.00) ไม่ดำเนินการ (1.00)

การจัดการเรียนการสอน มีสภาพการดำเนินการในขั้นมุ่งประสบการณ์เชิงจริยธรรม (46.00) ไม่ดำเนินการ (0.00) ชั้นเคร่งครัดการนำไปใช้ (45.00) ไม่ดำเนินการ (0.00) ชั้นผสมผสานทฤษฎีสู่การปฏิบัติ (44.00) ไม่ดำเนินการ (0.00) ชั้นประเมินผลเชิงจริยธรรม (43.00) ไม่ดำเนินการ (0.00) ชี้นำเข้าสู่การเรียนรู้ (35.00) ไม่ดำเนินการ (0.00)

การใช้สื่อการเรียนการสอน มีสภาพการดำเนินการในด้านสื่อที่ใช้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ (45.00) ไม่ดำเนินการ (0.00) มีการใช้สื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัย (41.00) ไม่ดำเนินการ (3.00) สื่อที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ตรงตามเป้าหมาย (38.00) ไม่ดำเนินการ (0.00)

การประเมินผลการเรียนการสอน มีสภาพการดำเนินการในด้านนำผลการประเมินไปพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง (51.00) ไม่ดำเนินการ (2.00) ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมิน (49.00) ไม่ดำเนินการ (0.00) มีวิธีการประเมินผลด้านทักษะ (48.00) ไม่ดำเนินการ (0.00) มีการประเมินความด้านความรู้ความเข้าใจ (46.00) ไม่ดำเนินการ (0.00) มีการประเมินผลด้านจริยธรรม (38.00) ไม่ดำเนินการ (0.00)

2) ผลการเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามพุทธวิธีการสอน ตามปัจจัยส่วนบุคคล สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลได้ ดังนี้

(1) การเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามพุทธวิธีการสอน ไม่มีความแตกต่างกันตามเพศและระดับการศึกษา

(2) การเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามพุทธวิธีการสอน มีความแตกต่างกันตามอายุ ประสบการณ์และตำแหน่งหน้าที่การทำงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

ผลจากการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ

1. การเตรียมตัวในการสอน ใช้กระบวนการกลุ่มเป็นกลไกในการเตรียมการสอน อาจารย์ในสาขาวิชาประชุมปรึกษาหารือ ตั้งแต่การจัดผู้สอนรับผิดชอบในแต่ละรายวิชา แม้รายวิชาจะมีผู้รับผิดชอบเดิม แต่การจัดบุคคลสอนจะผ่านกระบวนการกลุ่มที่รับรู้ร่วมกัน การเตรียมสอนอาจารย์ผู้สอนส่ง มคอ.3 ต่อหัวหน้าหลักสูตร การปรึกษาหารือเนื้อหาการสอน การแลกเปลี่ยนความเห็น แลกเปลี่ยนทรัพยากรการเรียนรู้ ทั้งหมดเป็นการเตรียมตัวสอน

2. เนื้อหาในหลักสูตร เนื้อหาหลักสูตรของคณะครุศาสตร์ รายวิชาแต่ละรายวิชาโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับวิชาชีพครู มีคณะกรรมการที่รับผิดชอบและปรากฏใน มคอ.2 แล้ว กระบวนการสอนทั้งระบบ เพื่อให้หลักสูตรมีคุณภาพ อาจารย์ที่รับผิดชอบรายวิชา จึงจัดการเรียนการสอนตามวัตถุประสงค์ของรายวิชา มีกระบวนการสอนในรายวิชา คณาจารย์ในหลักสูตรมีการพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อปรึกษาหารือให้กระบวนการสอนเป็นไปตามวัตถุประสงค์รายวิชา

มีบางรายวิชาที่ผู้สอนมีคุณสมบัติพิเศษ เช่น เชี่ยวชาญด้านศิลปะพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน และการทำกิจกรรมด้านวิชาการ ความเชี่ยวชาญดังกล่าวของอาจารย์ สามารถออกแบบเนื้อหาเพิ่มเติมได้ในเชิงบูรณาการ

3. เอกสารที่ใช้เตรียมการสอน คณาจารย์คณะครุศาสตร์ค่อนข้างมีความพร้อมในด้านเอกสารประกอบการสอน เป็นผลมาจากกลไกการประกันคุณภาพการศึกษา ที่กำหนดคุณสมบัติอาจารย์ประจำหลักสูตร ต้องมีผลงานทางวิชาการอย่างใดอย่างหนึ่งในระยะเวลา 5 ปี และถูกกำหนดจากครุสภาให้คณาจารย์มีผลงานทางวิชาการ คณาจารย์ทุกคนมีผลงานทางวิชาการ โดยเฉพาะเอกสารประกอบการสอน โดยวิทยาลัยสงฆ์นครพนม มีการสัมมนาการทำเอกสารประกอบการสอนและคณาจารย์ในกลุ่มปรึกษาหารือ จัดกิจกรรมผลิตเอกสารประกอบสอนกันเอง โดยจัดประชุมแบบไม่เป็นทางการและเน้นปฏิบัติการเชิงปฏิบัติ

4. การเรียนการสอน การเรียนการสอนเป็นกิจกรรมผ่านกลุ่มเช่นเดียวกับกิจกรรมอื่น กิจกรรมกลุ่มคือ การปรึกษาหารือของคณาจารย์รับผิดชอบหลักสูตร โดยส่วนใหญ่ใช้กิจกรรมเสริมเป็นตัวนำการสอน นอกเหนือจากบรรยายเชิงวิชาการปกติ

5. เทคนิค/แนวทาง/วิธีการสอน แนวทางการสอนอาจารย์แต่ละท่านออกแบบกันเอง และสาขาวิชาออกแบบ เป็นไปตามความเชี่ยวชาญเฉพาะของอาจารย์แต่ละท่าน เสริมโดยมีฐานเชิงวิชาการหรือทฤษฎีทางวิชาการเป็นฐานรองรับ

6. การประเมินผล การประเมินเป็นไปตาม มคอ.3 และข้อตกลงร่วมกันระหว่างนิสิต และเป็นไปตามลักษณะเนื้อหารายวิชา เช่น การศึกษาอิสระเน้นการศึกษาและการส่งงานในรูปแบบงานวิจัย วิชาฝึกสอน เน้นการออกภาคสนามและได้สรุปงานวิจัยชิ้นหนึ่งบูรณาการกับรายวิชาการอื่น

อย่างไรก็ดี คณะครุศาสตร์ประเมินตามลักษณะของวิชา วิชาการฝึกปฏิบัติการสอน มีครูที่เลี้ยงร่วมประเมินด้วย วิชาธรรมะภาคปฏิบัติ การมีส่วนร่วมการทำกิจกรรมการปฏิบัติธรรมถูกนำมาเป็นเกณฑ์ประเมินด้วย ตลอดจนการประเมินการจบการศึกษา การปฏิบัติธรรมประจำปีและการปฏิบัติศาสนกิจ/การบริการวิชาการแก่สังคมเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินการจบปริญญาด้วย

3) เสนอรูปแบบการเรียนการสอนของคณาจารย์สายครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คือ รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการเรียนการสอน มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ลงมือทำ ปฏิบัติจริง โดยอาศัยรูปแบบการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้แก้ปัญหาในเรื่องที่ตนเองเรียน ดังนั้น รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่เป็นแนวพุทธวิธีควรมี ได้แก่ รูปแบบการสอนตามหลักอริยสัจ 4 รูปแบบการสอนตามหลักอิทธิบาท 4 รูปแบบการสอนตามหลักโยนิโส เป็นต้น

อภิปรายผล

รูปแบบการจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถอภิปรายผลตามความแตกต่าง และไม่แตกต่างตามคุณลักษณะส่วนบุคคล คือ การจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีความแตกต่างกันไปตาม อายุ ประสบการณ์และตำแหน่งหน้าที่การทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการหรือแนวคิดของการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพการจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ การที่ได้รับรู้ประสบการณ์ตามหลักปรัชญากลุ่มสภารัตนนิยม (ไพฑูริย์ สิ้นลารัตน์, 2553)

รูปแบบการสอนของคณาจารย์ของคณาจารย์ ตามพุทธวิธีที่สำคัญ คือ คุณสมบัติผู้สอน วิทยาลัยสงฆ์ เน้นการสอนพระพุทธศาสนาและศาสตร์อื่น ๆ คุณสมบัติ คือ วิชาและจรณะ การสอนเน้นความร่วมมือระหว่างนิสิตมากกว่าการแข่งขัน เปิดกว้างให้เรียนรู้ด้วยตนเอง การประเมินผล มีความหลากหลายตามลักษณะวิชา เช่น ธรรมะภาคปฏิบัติเน้นการเข้าร่วมปฏิบัติธรรม เป็นต้น

รูปแบบการเรียนการสอนแยกออกเป็นประเด็น คือ

1) การเตรียมตัวในการสอน ใช้กระบวนการกลุ่มเป็นกลไกในการเตรียมการสอน อาจารย์ในสาขาวิชาประชุมปรึกษาหารือ ตั้งแต่การจัดผู้สอนรับผิดชอบในแต่ละรายวิชา แม้รายวิชาจะมี

ผู้รับผิดชอบเดิม แต่การจัดบุคคลสอนจะผ่านกระบวนการกลุ่มที่รับรู้ร่วมกัน การเตรียมสอนอาจารย์ผู้สอนส่ง มคอ.3 ต่อหัวหน้าหลักสูตร การปรึกษาหารือเนื้อหาการสอน การแลกเปลี่ยนความเห็น แลกเปลี่ยนทรัพยากรการเรียนรู้ ทั้งหมดเป็นการเตรียมตัวสอน

2) เนื้อหาในหลักสูตร เนื้อหาหลักสูตรของคณะครุศาสตร์ รายวิชาแต่ละรายวิชาโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพครู มีคณะกรรมการที่รับผิดชอบและปรากฏใน มคอ.2 แล้ว กระบวนการสอนทั้งระบบ เพื่อให้หลักสูตรมีคุณภาพ อาจารย์ที่รับผิดชอบรายวิชา จึงจัดการเรียนการสอนตามวัตถุประสงค์ของรายวิชา ขณะมีกระบวนการสอนในรายวิชา คณาจารย์ในหลักสูตรมีการพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อปรึกษาหารือให้กระบวนการสอนเป็นไปตามวัตถุประสงค์รายวิชา

มีบางรายวิชาที่ผู้สอนมีคุณสมบัติพิเศษ เช่น เชี่ยวชาญด้านศิลปะพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน และการทำกิจกรรมด้านวิชาการ ความเชี่ยวชาญดังกล่าวของอาจารย์ สามารถออกแบบเนื้อหาเพิ่มเติมได้ในเชิงบูรณาการ

3) เอกสารที่ใช้เตรียมการสอน คณาจารย์คณะครุศาสตร์ค่อนข้างมีความพร้อมในด้านเอกสารประกอบการสอน เป็นผลมาจากกลไกการประกันคุณภาพการศึกษา ที่กำหนดคุณสมบัติอาจารย์ประจำหลักสูตร ต้องมีผลงานทางวิชาการอย่างใดอย่างหนึ่งในระยะเวลา 5 ปี และถูกกำหนดจากครุสภาให้คณาจารย์มีผลงานทางวิชาการ คณาจารย์ทุกคนมีผลงานทางวิชาการ โดยเฉพาะเอกสารประกอบการสอน โดยวิทยาลัยสงฆ์มีการสัมมนาการทำเอกสารประกอบการสอนและคณาจารย์ในกลุ่มปรึกษาหารือจัดกิจกรรมผลิตเอกสารประกอบสอนกันเอง โดยจัดประชุมแบบไม่เป็นทางการและเน้นปฏิบัติการเชิงปฏิบัติ

4) การเรียนการสอน การเรียนการสอนเป็นกิจกรรมผ่านกลุ่มเช่นเดียวกับกิจกรรมอื่น กิจกรรมกลุ่มคือ การปรึกษาหารือของคณาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตร โดยส่วนใหญ่ใช้กิจกรรมเสริมเป็นตัวนำการสอน นอกเหนือจากบรรยายเชิงวิชาการปกติ

5) เทคนิค/แนวทาง/วิธีการสอน แนวทางการสอนอาจารย์แต่ละท่านออกแบบกันเอง และสาขาวิชาออกแบบ เป็นไปตามความเชี่ยวชาญเฉพาะของอาจารย์แต่ละท่าน เสริมโดยมีฐานเชิงวิชาการหรือทฤษฎีทางวิชาการเป็นฐานรองรับ

6) การประเมินผล การประเมินเป็นไปตาม มคอ.3 และข้อตกลงร่วมกันระหว่างนิสิต และเป็นไปตามลักษณะเนื้อหาวิชา เช่น การศึกษาอิสระเน้นการศึกษาและการส่งงานในรูปแบบงานวิจัย วิชาฝึกสอนเน้นการออกภาคสนามและได้สรุปงานวิจัยชิ้นหนึ่งบูรณาการกับรายวิชาการอื่น

จากข้อมูลสัมภาษณ์คณาจารย์ประจำหลักสูตร อาจารย์บรรยายพิเศษ นิสิต และนิสิตที่เคยศึกษาในสถาบันการศึกษาอื่น (ที่มีใช้การศึกษาของสงฆ์) พบว่า วิทยาลัยสงฆ์นครพนมมีกระบวนการ

สอนแบบสงฆ์คือ นิสิตมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนสูง เพราะอาจารย์เป็นกัลยาณมิตร ทั้งนี้ เพราะนิสิตและคณาจารย์ส่วนหนึ่งเป็นพระสงฆ์ กิจกรรมการศึกษาของนิสิตมีความร่วมมือมากกว่าการแข่งขัน ซึ่งเป็นลักษณะการสอนแบบพุทธวิธีในการสอน ไม่ได้เป็นรูปแบบในหัวข้อ การเตรียมการสอน เทคนิคการสอน เนื้อหาการสอน เป็นอยู่ในบุคลิกของอาจารย์และนิสิต ทำให้เกิดการแทรกอยู่ในหลักสูตร การเตรียมตัว เทคนิคการสอนโดยอัตโนมัติเป็นรูปแบบการสอนของคณาจารย์คณะครุศาสตร์ อีกรูปแบบหนึ่งที่หลักธรรมแทรกในกิจกรรมทั้งระบบ (แสง จันทร์งาม, 2526)

องค์ความรู้จากการวิจัย

การเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้มีหลายประเภท ได้แก่ 1) การเรียนรู้ด้วยการตั้งคำถาม (Learn to Question) 2) การเรียนรู้ด้วยการสืบค้น (Learn to Search) 3) การเรียนรู้ด้วยการสร้างองค์ความรู้ (Learn to Construct) 4) การเรียนรู้ด้วยการสื่อสาร (Learn to Communicate) 5) การเรียนรู้ด้วยการสร้างจิตสาธารณะ (Learn to Serve) (พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์ พเยาว์ ยินดีสุข และราชน มีศรี, 2556)

การเรียนรู้เหล่านี้ก็วางอยู่บนหลักปรัชญาการศึกษา ซึ่งเป็นหลักการที่เป็นฐานของการจัดการทุกประเภท ปรัชญาการศึกษาเป็นปรัชญาการศึกษาตะวันตก ประกอบด้วย 1) ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม 2) ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม (Perennialism) 3) ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) 4) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม

ในพระศนะของพระพุทธศาสนา มนุษย์เกิดจากองค์ประกอบของขั้น 5 การศึกษาคือการพัฒนาขั้น 5 ใดๆก็ดี เมื่อนำกรอบทางเทคนิคการสอน พุทธศาสนามีหลักการสอน ดังนี้ 1) สร้างความตระหนักและเจตคติ 2) คิดถึงสาเหตุของปัญหาให้คิดถึงเหตุที่เกิดของปัญหาสิ่งแวดล้อม (หลักอริยสัจ 4 หลักกัลยาณมิตร หลักโยนิโสมนสิการ) 3) เสนอและคิดทางเลือกอย่างหลากหลาย เสนอกิจกรรมในการแก้ปัญหาด้วยวิธีต่าง ๆ (หลักอริยสัจ 4 หลักโยนิโสมนสิการ) 4) วางแผนดำเนินการวางแผนคนเดียว สองคน และร่วมกันวางแผนเป็นกลุ่มเพื่อดำเนินการ แก้ปัญหาต่าง ๆ (หลักอริยสัจ 4, หลักโยนิโสมนสิการ) 5) ประเมินและหาทางเลือก ประเมิน ทบทวนการแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ และเลือกวิธีที่ใช้แก้ปัญหาที่เหมาะสมที่สุด (หลักอริยสัจ 4, หลักโยนิโสมนสิการ) 6) ปฏิบัติตามขั้นตอนฝึกการแก้ปัญหาด้วยวิธีที่เลือกไว้ (หลักอริยสัจ 4, หลักไตรสิกขา, หลักอิทธิบาท 4) 7) ประเมินผลและปรับปรุง ทบทวนในการแก้ปัญหาด้วยวิธีที่เลือกไว้อย่างสม่ำเสมอ (หลักอริยสัจ 4, หลักไตรสิกขา)

8) วัดประเมินผลและสรุปผล โดยสังเกตการกระทำ สังเกตการปฏิบัติกิจกรรมแก้ปัญหาตรวจผลงาน สรุปผลการกระทำ และสรุปการแก้ปัญหา (หลักอริยสัจ 4, หลักกัลยาณมิตร และหลักโยนิโสมนสิการ)

ในด้านการเรียนการสอนของคณาจารย์คณะครุศาสตร์ สาขาวิชาสังคมศึกษา และสาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ ในฐานะทั้งสองสาขาวิชาจัดการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ รายวิชาพื้นฐาน วิชาแกน วิชาประยุกต์ จะมีเนื้อหาทางด้านพระพุทธศาสนาแทรก บางรายวิชาประยุกต์ความเป็นครูกับเนื้อหาพระพุทธศาสนา การจัดการเรียนการสอนอิงกับปรัชญาการศึกษาหลายสำนัก ไม่ตรงกับสำนักใดสำนักหนึ่งโดยจำเพาะ เพราะหลักปรัชญาพุทธมีแนวทาง วิธีการและเทคนิคจำเพาะตน

กระบวนการการเรียนการสอนของคณาจารย์คณะครุศาสตร์ในปัจจุบัน มีหลักการประกันคุณภาพการศึกษาเป็นกรอบแนวทางการจัดการศึกษา เพราะฉะนั้น การวางแผนการสอน เทคนิคการสอน นโยบาย สื่อและการวัดผลประเมินผลกระทำเป็นกลุ่มผ่านการประชุม ปรึกษาหารือและมีร่องรอยของการทำงานนั้นอย่างเป็นระบบ

สรุป/ข้อเสนอแนะ

รูปแบบการจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สภาพการจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์สายครุศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตามพุทธวิธีการสอน มีกระบวนการทั้งหมด 4 ด้าน โดยมีการเตรียมตัวในการสอน การจัดการเรียนการสอน การใช้สื่อการเรียนการสอน และการประเมินผลการเรียนการสอน เป็นไปตามกระบวนการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนานิสิตให้เป็นนิสิตที่มีคุณภาพตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิและคุรุสภา

การเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนของคณาจารย์สายครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามพุทธวิธีการสอนตามปัจจัยส่วนบุคคล จะเห็นได้ว่า การจัดการเรียนการสอนตามพุทธวิธีการสอนนั้น ไม่มีความแตกต่างในเรื่องของเพศและระดับการศึกษา แต่หากส่วนที่แตกต่างชัดเจนคือ หากอาจารย์ผู้สอนมีประสบการณ์และตำแหน่งหน้าที่การงาน การจัดการเรียนการสอนก็จะมีคุณภาพมากกว่าอาจารย์ใหม่

ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการศึกษาพุทธวิธีการสอนมีความหลากหลายและทันสมัย ชัดเจนคือผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน ผู้รับฟังการสอนของพระพุทธเจ้าจะบรรลุธรรมทุกคน แสดงถึงเทคนิคที่ดีของการสอน สำคัญคือเข้าใจ

พื้นฐานของผู้เรียน และควรใช้การจัดการศึกษาวิจัยถึงรูปแบบการเรียนการสอนแบบพุทธวิธีในยุคไทยแลนด์ 4.0

2) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมระหว่างปริมาณและคุณภาพ ที่ไม่มีกระบวนการเชิงทดลองมาเป็นองค์ประกอบในการพิสูจน์ เพื่อให้สมบูรณ์ควรมีการทดสอบวิธีการสอนในการวิจัยครั้งต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2553). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.)
- พิมพ์พันธ์ เตชะคุปต์ พเยาว์ ยินดีสุข และราชน มีศรี. (2556). *การสอนคิดด้วยโครงการการเรียนการสอนแบบบูรณาการ ทักษะในศตวรรษที่ 21*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพฑูรย์ สินลารัตน์. (2553). *ปรัชญาการศึกษาและปรัชญาการศึกษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. (2553). *เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น.
- วิทยาลัยสงฆ์นครพนม. (2556). *คู่มือนิสิตระดับปริญญาตรี ประจำปีการศึกษา 2556*. นครพนม : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครพนม.
- สรชัย พิศาลบุตร. (2553). *การสร้างและประมวลผลข้อมูลจากแบบสอบถาม*. กรุงเทพมหานคร : วิทยพัฒน์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงานกฤษฎมนตรี. (2554). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2546). *กรอบคุณวุฒิแห่งชาติ*. กรุงเทพมหานคร : פרิกหวานกราฟฟิค.
- แสง จันทร์งาม. (2526). *วิธีสอนของพระพุทธเจ้า*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร.